

концепції реформування Збройних сил України. – К.: Міжнар. фін. агенція, 1998. – 42 с. 23. Шемаєв В.М. Тенденції і стан економічного забезпечення реформування та розвитку Збройних сил України в сучасних умовах // Гуманітарний вісник Збройних сил України. – 2006. – № 1(2). – С. 50–57. 24. Шкідченко В.П. Реформування та розвиток Збройних сил України: деякі аспекти теорії та практики // Народна армія. – 2002. – 6 грудня.

УДК: 324:355:342.841(477)

М.А. Бучин

Національний університет “Львівська політехніка”

СИЛОВІ СТРУКТУРИ ЯК СУБ’ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНОГО РЕСУРСУ ПІД ЧАС ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ В УКРАЇНІ

© Бучин М.А., 2008

Розглянуто особливість силових структур як суб’єкта адміністративного ресурсу. Показано роль силових структур у застосуванні адміністративного ресурсу під час різних виборчих кампаній незалежної України.

The specialities of security agencies as a subject of administrative recourse is examined in article. Author also showed the role of security agencies in using of administrative recourse during the different election campaigns of independent Ukraine.

Українська держава в умовах незалежності приступила до розбудови демократичного політичного режиму, одним з основних елементів якого є наявність вільних, чесних, змагальних виборів. Однак виборча практика в Україні свідчить про активне втручання органів державної влади у хід виборчих кампаній. Часто це особливо характерно для силових структур, які, маючи достатньо адміністративних важелів впливу, порушують норми законодавства, втручаючись у виборчий процес. Тому проблематика роботи є доволі актуальною, оскільки вивчення такого недемократичного явища сучасного політичного життя нашої держави, як адміністративний ресурс, з’ясування ролі силових структур під час виборів, допоможе краще зрозуміти це явище, уникнути ведення виборчої кампанії силовими недемократичними методами. Це, своєю чергою, сприятиме побудові в нашій державі демократичного політичного режиму.

Варто зазначити, що висвітлення цієї проблеми має переважно публіцистичний характер. Відсутні комплексні наукові дослідження, які вивчали б суть адміністративного ресурсу, з’ясовували б роль та місце силових структур у виборчих перегонах.

На нашу думку, адміністративний ресурс – це наявність у суб’єкта виборчого процесу через його належність до влади, додаткових ресурсів, які дають йому змогу здійснювати законний чи незаконний вплив на виборчий процес і волевиявлення виборців з метою досягнення особистих чи групових цілей.

Суб’єктами адміністративного ресурсу можуть бути усі гілки органів державної влади, органи місцевого самоврядування, а також державні та приватні підприємства та установи. Серед них найбільше можливостей для застосування адміністративного ресурсу мають органи виконавчої влади, оскільки саме вони забезпечують безпосереднє виконання законів, їх впровадження в життя і мають для цього найбільше засобів.

Однак одним з головних суб’єктів адміністративного ресурсу є силові структури. Вони, з одного боку, можуть бути інструментом, за допомогою якого посадовці здійснюють адміністративний вплив на хід виборчої кампанії, але, з іншого, – дуже часто силові структури

виступають самостійним суб'єктом адміністративного ресурсу. У цьому випадку вони мають найбільше можливостей та засобів для здійснення силового тиску під час виборів. Цей тиск силові структури можуть реалізувати не тільки на всіх етапах виборчого процесу, але також задовго до офіційного початку виборчої кампанії.

Умовно виборчу практику незалежної України можна поділити на чотири періоди, що відрізняються за ступенем втручання силових структур у виборчий процес, використання ними адміністративного ресурсу:

1. Період від здобуття незалежності до 1998 р. Для цього періоду характерна, як правило, відсутність істотного втручання силових структур у хід виборів. Як це не дивно, але одними з найдемократичніших в Україні були вибори 1990 та 1994 рр., коли наша країна лише ставала на шлях демократії. Це можна пояснити, на нашу думку, тим, що колишня комуністична влада була дезорганізована, а нова влада ще не навчилася використовувати адміністративний ресурс. Крім того, в цей час суспільство перебувало на хвилі своєрідної демократичної ейфорії.

2. Період з 1998 по 2003 рр. – етап, який характеризувався поступовим зростанням рівня впливу силових структур на виборчий процес. Незважаючи на те, що на виборах у 1998 р. адміністративний ресурс вже відіграв важливу роль, він тоді ще не вважався вирішальним чинником. На президентських виборах 1999 р. адміністративний ресурс використовувався вже активніше. Для цього, зокрема, використовувалося службове становище, здійснювався адміністративний тиск на чиновників, працівників бюджетної сфери, використовувалися силові структури для забезпечення перемоги чинного Президента України Л. Кучми [9].

Характерним моментом цього етапу стало також застосування адміністративного тиску проти незалежних ЗМІ. Для цього використовувалися вже перевірені схеми та технології: деякі ЗМІ відвідували з формально вмотивованими візитами представники податкової і пожежної інспекції та багатьох інших служб. В окремих випадках велика кількість таких візитів свідчила про необґрунтованість підстав для такої уваги до певних ЗМІ і наводила на думку про те, що вказані факти є проявом силового тиску на опозиційні ЗМІ [8].

На парламентських виборах 2002 р. саме адміністративний ресурс став визначальним чинником. Однією з найпоширеніших форм прояву адміністративного ресурсу, який застосовувався на парламентських виборах 2002 р., був прямий адміністративний тиск на опозиційні політичні сили та перешкоджання їм у веденні агітації. Для перешкодження опонентам у веденні агітації владою використовувалися такі методи, як безпідставні затримання агітаторів, вилучення агітаційних матеріалів, відмови у наданні приміщень для зустрічей опозиційних суб'єктів виборчого процесу з виборцями, у наданні ефіру чи газетних площ тощо. Активну участь у згаданих формах прояву адміністративного ресурсу брали силові структури.

3. 2003–2004 рр. – період максимального нарощення владою адміністративних важелів впливу. Зокрема, у цей період одними з найбільш резонансних та масштабних щодо використання адміністративного ресурсу стали вибори міського голови м. Мукачева у квітні 2004 р. Згадана виборча кампанія відбувалася в умовах, далеких від демократичних, і характеризувалася масштабним використанням адміністративного ресурсу на усіх етапах виборчого процесу.

Виборча кампанія проходила з грубими порушеннями принципу вільної агітації, характерною була силова боротьба з опонентами. Під час голосування дуже поширеним був „...недопуск спостерігачів та журналістів на виборчі дільниці через недостатньо вмотивоване рішення територіальної комісії щодо способу реєстрації офіційних спостерігачів та представників ЗМІ” [2]. Доволі часто це супроводжувалося фізичним насильством проти останніх.

Характерною ознакою виборчої кампанії в Мукачеві стало те, що біля більшості дільниць перебували організовані групи невідомих осіб кримінальної зовнішності, що створювало напружену атмосферу. І незважаючи на безпрецедентно велику кількість працівників правоохоронних органів на дільницях, вони „... проявляли повну бездіяльність, не реагуючи на здійснення серйозних правопорушень невідомими особами” [2].

Вибори міського голови Мукачева відбувалися в умовах масштабного владного і силового пресингу, поєданого з кримінальними діями. Цей процес, на нашу думку, варто розглядати як

своєрідний виборчий полігон, на якому випробовувалися усі ті види адміністративного ресурсу та „брудних” виборчих технологій, які згодом були використані під час президентських виборів 2004 р.

Що ж стосується президентських виборів 2004 р., то вони вже повністю проходили під знаменами адміністративного ресурсу, масштабне використання якого було визначальним на усіх етапах виборчого процесу. Уся владна вертикаль була змобілізована на забезпечення перемоги В. Януковича.

Щодо невеликої кількості опозиційних ЗМІ, які виступали проти чинної влади, здійснювався масштабний адміністративний тиск. Зокрема, у багатьох областях були спроби припинення трансляції програм опозиційного „5 каналу”. Переслідувань зазнало і єдине опозиційне друковане видання Донецької області „Острів”, якому внаслідок тиску, відмовляли усі друкарні у випуску матеріалів тощо. Опозиційні ЗМІ масово перевіряли такі структури, як податкова та пожежна служба, санепідемстанція тощо. Часто здійснювалися арешти накладів друкованих видань, в яких була опублікована критична інформація про чинну владу [5, с. 6].

Владні структури також здійснювали систематичний тиск на такі опозиційні громадські організації, як „Пора”, „Чиста Україна”, ВО „Свобода”, „Спротив”, „Студентське братство” та ін. Членів цих організацій незаконно затримували під час проведення ними численних акцій та мітингів, за ними відбувалося стеження. Часто траплялися факти побиття членів опозиційних громадських організацій. Самі ж організації часто позапланово перевірялися працівниками податкової адміністрації, правоохоронними органами тощо [4, с. 6].

Наступним способом використання адміністративного ресурсу за період президентських виборів 2004 р. було перешкоджання у веденні виборчої кампанії опозиційними кандидатами. Зокрема, відомі факти затримання правоохоронцями агітаторів від опозиційних кандидатів, їх побиття, ненадання законного права на виступи представникам опозиційних кандидатів тощо. Також опозиційним кандидатам відмовляли у наданні приміщень для зустрічей з виборцями, у розміщенні інформаційних матеріалів у ЗМІ.

Окремо можна виділити використання адміністративного ресурсу для перешкоджання В. Ющенку у проведенні публічних акцій. Це здійснювалося шляхом протидії виїзду прихильників опозиційного кандидата для участі у таких акціях, як: висунення В. Ющенка кандидатом у Президенти України 4 липня 2004 р. на Співочому полі у Києві; „Студентському віче” 16 жовтня 2004 р.; мітингу біля стін ЦВК 23 жовтня 2004 р. тощо. Щоб не допустити приїзду прихильників В. Ющенка до Києва, влада використовувала такі методи, як зняття працівниками державної автоінспекції номерних знаків з автобусів, вилучення документів у водіїв, „рекомендації” з боку посадових осіб автоперевізникам утриматись від поїздок до столиці під загрозою позбавлення ліцензії [5]. В окремих випадках працівники Державної автоінспекції просто здійснювали довготривалі перевірки транспорту.

Визначальна роль у здійсненні адміністративного тиску належала силовим структурам. Зокрема, після мітингу прихильників В. Ющенка біля стін ЦВК було спровоковано бійку невідомими особами. Згідно з інформацією штабу В. Ющенка, троє з нападників, які були затримані народними депутатами, мали міліцейські посвідчення і табельну зброю. Того ж вечора спецпідрозділи міліції, застосовуючи силу, перешкодили В. Ющенку виступити перед учасниками пікету біля стін ЦВК. При цьому правоохоронцями були побиті народні депутати Є. Червоненко та П. Порошенко [6].

На підтвердження готовності правоохоронних органів втручатися у виборчий процес можна привести слова тодішнього міністра внутрішніх справ М. Білоконя, сказані ним під час виступу у Донецьку перед керівництвом місцевої міліції: „Нам кажуть, що, мовляв, міліція повинна бути поза політикою. А я так скажу, – ми орган влади, збройний орган влади. Із самого цього визначення уже випливає, що ми повинні владу підтримувати. ... А переможемо на виборах у першому турі – три дні пити будемо!” [3].

Під час президентських виборів 2004 р. частими були факти використання кримінальних методів боротьби з опонентами. У той самий час варто наголосити на доволі кволій реакції правоохоронних органів на злочини, стосовно багатьох з яких вони володіли повною інформацією.

4. Кінець 2005 – 2006 рр. – період зменшення впливу адміністративного ресурсу на хід виборів, поступової мінімізації втручання силових структур у виборчу кампанію. Зокрема, 3-й тур президентських виборів 2004 р. пройшов доволі демократично, що можна пояснити вдосконаленням виборчого законодавства та своєрідним зламом свідомості громадян, як наслідком так званої «помаранчевої революції». Хоч у східних регіонах України ще спостерігалось значне втручання силових структур у хід виборів, однак воно вже не мало вирішального впливу на результати виборів.

Парламентські ж вибори 2006 р. характеризувалися майже повною відсутністю використання адміністративного ресурсу з боку силових структур. Під час парламентської виборчої кампанії 2006 р. випадки використання адміністративного ресурсу були поодинокими, не носили системного характеру і, на нашу думку, не могли істотно вплинути на результати парламентських виборів. Згідно зі звітом місії спостереження ENEMO за парламентськими виборами 2006 р. атмосфера їх проведення «... може бути охарактеризована як така, що пройшла загалом без тиску, залякування, направлено проти політичних партій, блоків чи окремої частини електорату» [7].

5. Кінець 2006 – 2007 рр. – період політичної кризи, протистояння між Президентом і так званою «антикризовою коаліцією», куди входили Партія регіонів, Комуністична та Соціалістична партії. У це протистояння були втягнуті СБУ, МВС та інші силові структури. Піком протистояння стало зіткнення працівників спецпідрозділу «Беркут» і державної служби охорони біля стін Генеральної прокуратури України. Само по собі таке протистояння силових структур є дуже небезпечним явищем, оскільки може перерости у збройні сутички.

Під час вже самих дострокових парламентських виборів силові структури теж брали активну участь. Зокрема, відомі факти, коли обласне керівництво Управління по боротьбі з організованою злочинністю у листах вимагало від обласного керівництва блоку «НУ-НС» «... подати інформацію про керівництво штабу, штатний розпис та інформацію про доходи працівників штабу» [1]. Це можна трактувати як певний тиск з боку силових структур на представників блоку «НУ-НС».

Також «антикризова коаліція» активно використовувала правоохоронні органи для збирання інформації про людей, які на період виборів їхали за кордон. Крім того, відомі факти використання силових структур для перешкоджання веденню політичної агітації опонентів [10].

Підсумовуючи, ми бачимо, що із здобуттям незалежності, виборчі кампанії в Україні характеризувалися щоразу більшим втручання силових структур у хід виборчого процесу, використання ними під час виборів адміністративного ресурсу. Вершиною цього процесу стала президентська виборча кампанія 2004 р., під час якої використання силовими структурами адміністративного ресурсу сягнуло небачених раніше масштабів. Після цього спостерігався тимчасовий значний спад рівня використання силовими структурами адміністративного ресурсу.

Однак парламентські вибори 2007 р. знову характеризувалися зростанням впливу силових структур на виборчий процес. Проте з формуванням «помаранчевої» коаліції і переходом силових структур в підпорядкування інших політичних сил можна сподіватися, що ця тенденція буде перервана.

1. Аналіз виборчої кампанії протягом 6–14 вересня 2007 р. URL: <http://www.cvu.org.ua/doc.php?lang=ukr&mid=docs&id=1470>. 2. Звіт КВУ за підсумками моніторингу виборчої кампанії по виборах міського голови Мукачева 18 квітня 2004 року. URL: <http://www.cvu.org.ua/doc.php?lang=ukr&mid=docs&id=672>. 3. Звіт КВУ за підсумками моніторингу передвиборчої ситуації в Україні протягом березня–травня 2004 року. URL: <http://www.cvu.org.ua/doc.php?lang=ukr&mid=docs&id=672>. 4. Звіт КВУ за підсумками моніторингу передвиборчої ситуації в Україні у червні 2004 року. URL: <http://www.cvu.org.ua/doc.php?lang=ukr&mid=docs&id=732>. 5. Звіт КВУ за підсумками моніторингу передвиборчої ситуації в Україні у липні 2004 року. URL: <http://www.polit.com.ua/?cgid=5&PHPSESSID=d1b71d947caaa03f2a29bcfa65015568&mpid=9®id=637&spoid=2&offs=50&roid=2&id=2463>; 6. Звіт КВУ за підсумками моніторингу виборчої кампанії протягом 16–27 жовтня 2004 року. URL: <http://www.cvu.org.ua/doc.php?lang=ukr&mid=docs&id=777>. 7. Попередній звіт висновків місії спостереження ENEMO за парламентськими виборами 2006 року.

URL: <http://www.enemo.org.ua/ENEMO%20FINAL%20STATEMENT%202006%20ukr.pdf>. 8. Тищенко Ю. Використання „адміністративного ресурсу” під час виборчої кампанії 2002 року, 2002. URL: <http://www.ucipr.kiev.ua/ukrainian/adminresurs/001.html>. 9. Тищенко Ю. Уроки та підсумки виборчої кампанії 1999 року в контексті виборів-2004 // RU. – 2003. – № 32 (327). URL: <http://www.polit.com.ua/?cgid=5&PHPSESSID=d1b71d947caaa03f2a29bcfa65015568&mpid=9®id=637&spoid=2&offs=70&roid=2&id=1866/>. 10. Український інформаційний портал proUA. URL: www.proua.com. 11. Черненко О. Роль силових структур і правоохоронних органів у виборчих кампаніях в Україні // Дзеркало тижня. – 2004. – № 23 (498). – С. 11.

УДК: 355. 311.1 : 321.01

У.В. Ільницька

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гуманітарних і соціальних наук

АРМІЯ І ПОЛІТИКА: МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ РІЗНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ

© Ільницька У.В., 2008

Осмилюється проблема ролі і місця армії у суспільстві. Здійснено спробу визначити сутність Збройних сил у контексті взаємодії із владою. Проаналізовано принципи і особливості функціонування армії в умовах різних політичних режимів (тоталітарного, авторитарного, демократичного). Охарактеризовано основні моделі і форми взаємодії армії і політики. Всебічно розглядаються принципи і механізми політичного функціонування армії у правових демократичних державах і висвітлюються особливості взаємодії структури із цивільною владою. Значну увагу приділено характеристиці демократичного цивільного контролю над Збройними силами.

In the present article the problem, concerning role and place of the army within society, is being comprehended. We have carried out an attempt to determine the armed forces essence within the context of its interaction with power. We have analysed principles and peculiarities of the army's functioning in conditions of different political regimes (totalitarian, authoritarian, democratic). Fundamental models and forms of interactions of army and policy had been characterized. Principles and mechanisms of political functioning of the army in legal democratic states are being thoroughly considered and peculiarities of the structure's interaction with a civic power are being reflected. Serious attention had been paid to the mechanisms of realization of democratic civil control over the armed forces.

Нові глобальні проблеми сучасності, розвиток тероризму, вдосконалення європейської та міжнародних систем воєнної безпеки, а також трансформаційні процеси в Україні, що передбачають демократизацію усіх сфер суспільного життя, включно з оборонною, вимагають осмислення проблем ролі й місця армії у суспільстві, взаємодії армії і політики, визначення сутності Збройних сил у контексті їх взаємодії з владою. Актуальність проблематики визначається тим, що армія – особлива інституція, яка може як підтримувати утвердження демократичних ідеалів, так і виступати на політичну арену, заперечуючи демократичні реформи. Складність процесу взаємодії армії і політики зумовлюється специфічними ознаками, притаманними армії як військово-політичному інституту. Йдеться про те, що визначальною особливістю армії є функціонування її як державної структури з високим рівнем бойової здатності, яка має засоби озброєння та бойової техніки і може стати інструментом політики, використання якого дасть змогу